

Joanna Rutkowska

ORCID: 0000-0002-2869-3553

Akademia im. Jakuba z Paradyża

w Gorzowie Wielkopolskim

Elżbieta Skorupska-Raczyńska,
Żydzi w powieściach współczesnych Elizy Orzeszkowej
(studium językowo-kulturowe),
Gorzów Wielkopolski 2022, ss. 301.

Obecność środowiska żydowskiego w Polsce ma swoje początki już w czasach średniowiecznych. W czasach nam współczesnych z żydowską sztuką, kulturą, kuchnią i innymi aspektami społeczno-obyczajowymi stykamy się natomiast zarówno w codziennych, jak i wyjątkowych okolicznościach. Festiwale muzyki żydowskiej (tu przede wszystkim cyklicznie organizowany, najstarszy na świecie festiwal muzyki tradycyjnej i współczesnej w Krakowie), knajpki i restauracje z żydowskimi potrawami (znajdujące się tak w dużych miastach, jak i mniejszych miejscowościach w Polsce) czy choćby możliwość spacerów po dzielnicach żydowskich są zachętą do zgłębienia wiedzy dotyczącej Żydów, ich historii i tradycji.

Środowisko to było nieobce również Elizie Orzeszkowej, o czym świadczy obecność reprezentantów Żydostwa w powieściach jej autorstwa: *Na prowincji* (1870), *Cnotliwi* (1871), *Pamiętnik Wacławy* (1871), *Pan Graba* (1872), *Eli Makower* (1876), *Meir Ezołowicz* (1878), *Sylwek Cmentarnik* (1881), *Dziurdziowie* (1885), *Jędrza* (1889). Szczegółowych analiz dotyczących tego właśnie aspektu podjęła się Elżbieta Skorupska-Raczyńska, a wyniki owych badań stanowią treść najnowszej monografii Autorki.

Celem recenzowanej publikacji pt. *Żydzi w powieściach współczesnych Elizy Orzeszkowej (studium językowo-kulturowe)* – co podkreśla E. Skorupska-Raczyńska – jest próba odpowiedzi na pytanie o wizerunek społeczności żydowskiej w powieściach współczesnych E. Orzeszkowej, a także wpływ owej kreacji na postrzeganie Żydów, którzy żyli na wschodnich kresach Rzeczypospolitej w realiach

drugiej połowy XIX wieku oraz później – przez Polaków żyjących w tamtych czasach i tamtych okolicznościach¹.

Na potrzeby niniejszej pracy – co zostanie wyjaśnione we wstępnej części monografii – *Żydostwo* rozumiane jest przez Autorkę publikacji jako ogół Żydów i bycie Żydem od pochodzenia po przekonania, wyznanie, obyczajowość, obrzędowość i mentalność w kontaktach z innymi nacjami w środowisku miejskim i wiejskim².

Monografia składa się z siedmiu rozdziałów analitycznych, wstępu, zakończenia, bibliografii, a także indeksów ułatwiających wgląd w poszczególne zagadnienia, tj. indeksu jednostek leksykalnych (s. 295); indeksu postaci literackich (s. 298), a także indeksu postaci historycznych i biblijnych (s. 301). Tak uporządkowane źródła zdecydowanie ułatwiają wyszukiwanie w monografii konkretnych, szczegółowych treści.

Na początku poszczególnych rozdziałów Autorka wprowadza czytelnika w tematykę każdego z nich, by następnie zaprezentować wyniki swoich analiz, potwierdzając je cytowaniami z wyekscerpowanego materiału badawczego. Niektóre rozdziały dotyczą jednej konkretnej powieści (jak np. *Żyd – syjonista*), inne – kilku, co służy – jak zaznacza E. Skorupska-Raczyńska – przywołaniu i ukazaniu szerszego kontekstu, w którym sytuuje się dane zagadnienie (np. dziecko w rodzinie żydowskiej). Interesujący i przemyślany jest także sposób tytułowania poszczególnych rozdziałów publikacji, z których każdy stanowi samodzielną całość konstrukcyjną³ i dotyczy innego obszaru analitycznego, przy czym elementem łączącym wszystkie rozdziały jest – co wynika z tytułu publikacji – konkretny aspekt dotyczący środowiska żydowskiego, tj. np. charakterystyczny żydowski zawód czy pełniona przez Żyda funkcja, żydowskie miasteczko, żydowska rodzina czy żydowskie dziecko. Są to kolejno:

Rozdział 1. *Żydowskie miasteczko w powieściach Elizy Orzeszkowej*;

Rozdział 2. *Karczmarz, handlarz, krawiec, dzierżawca, kredytor – drobny kapitalista...*;

Rozdział 3. *Żyd frater i reformista w powieści „Eli Makower”*;

Rozdział 4. *Żyd syjonista w powieści tendencyjnej „Pan Graba”*;

¹ Por. E. Skorupska-Raczyńska, *Żydzi w powieściach współczesnych Elizy Orzeszkowej (studium językowo-kulturowe)*, Gorzów Wielkopolski 2022, s. 10.

² Ibidem, s. 11.

³ Ibidem, s. 23.

Rozdział 5. *Sprawiedliwy – Żyd idealista w powieści „Meir Ezofowicz”*;
Rozdział 6. *Rodzina żydowska w powieściach Elizy Orzeszkowej*;
Rozdział 7. *„Das Kind bei den Juden”*.

W podsumowaniu swoich rozważań Autorka prezentuje najważniejsze wnioski wynikające z przeprowadzonych badań, z których wynika, iż Żydzi odgrywali istotną rolę, żyjąc i funkcjonując na terenach etnicznie polskich, między Polakami. Eliza Orzeszkowa ukazuje przedstawicieli narodu żydowskiego w ich codziennym wymiarze i ujęciu – z chorobami, bólami, przeżyciami dobrymi i złymi, ze szczęściem i nieszczęściem, problemami politycznymi, społecznymi, religijnymi. W powieściach Orzeszkowej pokazane są postaci żydowskie postrzegane stereotypowo (krawiec, karczmarz, dzierżawca), jak i indywidualiści (syjonista, rewolucjonista). Towarzyszą im dzieci, których życie i losy również są niełatwe. Czynnikiem łączącym wyłaniające się z analizowanych powieści językowe obrazy postaci bezsprzecznie jest natomiast brak schematyczności – „każda z nich prezentuje los, który trudno przyporządkować do jednostek opisywanych według schematu czarny/biały”⁴. To dlatego podstawowym zabiegiem stylistycznym wykorzystywanym do kreowania obrazu postaci jest dla Orzeszkowej kontrast.

Recenzowana monografia bezsprzecznie wpisuje się w systematycznie i cyklicznie prowadzone przez E. Skorupską-Raczyńską badania dotyczące językowego obrazu i kreacji świata i dopełnia dorobek Autorki w tym zakresie. Przede wszystkim zaś istotny jest materiał badawczy, tj. twórczość Elizy Orzeszkowej – szczególnie bliska i poddawana przez E. Skorupską-Raczyńską szczegółowym analizom w różnych aspektach⁵. Książka jest konsekwentna i przejrzysta w swej strukturze, staranna, rzetelna, prezentująca wysoki poziom naukowy, metodologiczny i językowy Autorki, jednocześnie zaś – co istotne dla odbiorcy interdyscyplinarnego – bardzo przystępna w odbiorze. Dużą wartość również, o czym wspominałam już we wstępie, wnoszą zamieszczone w książce indeksy, dzięki którym szybko można odszukać konkretne informacje szczegółowe znajdujące się w tej bogatej (również pod względem liczebności stron) publikacji.

⁴ Ibidem, s. 276.

⁵ Patrz np.: E. Skorupska-Raczyńska, *Językowa kreacja świata w utworach Elizy Orzeszkowej (wybrane zagadnienia)*, Gorzów Wielkopolski 2016; E. Skorupska-Raczyńska, *Kreacja ojca w powieściach nadniemeńskich Elizy Orzeszkowej (studium językowo-stylistyczne)*, Gorzów Wielkopolski 2013.

Monografia pt. *Żydzi w powieściach współczesnych Elizy Orzeszkowej (studium językowo-kulturowe)* pióra E. Skorupskiej-Raczyńskiej w sposób istotny dopełnia prezentację badań nad językowym obrazem i kreacją świata, przede wszystkim zaś jest cennym źródłem informacji dotyczących różnych aspektów życia, tj. obyczajowości, obrzędowości, codzienności funkcjonowania przedstawicieli społeczności żydowskiej wśród Polaków w drugiej połowie XIX wieku.